

ВІДЗИВ

офіційного опонента

на дисертацію *Кушкевич Мар'яни Василівни*

«**Онтогенетичні зміни локалізації і вмісту клітинного пріона та його зв'язок з активністю АТФаз**»,

представлену на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук за спеціальністю 03.00.04 – біохімія

Актуальність теми. У 1997 р. Нобелівську премію в галузі медицини було вручено американцю Стенлі Прузінеру (Stanley B. Prusiner) за відкриття (на початку 80-х років минулого століття) пріонів – нового біологічного джерела інфекції і за пояснення основних принципів його дії. С. Прузінер додав пріони до списку добре відомих інфекційних агентів, таких як бактерії, віруси, гриби й паразити. Молекули пріонів існують у двох формах, одна з яких «нормально» згорнута, а друга агрегована в амілоїд-подібні відкладення. Терміном «амілоїд» позначають групу білків, які взаємодіють між собою, утворюють відкладення, що не вимиваються сольовими розчинами, стійкі до гниття й до протеаз, УФ і радіоопромінення. Такий аномальний пріон (друга форма) контактує з нормальним і переводить його в аномальну форму.

Пріони були виявлені при вивченні спонгіоформних (губчатих) енцефалопатій. С. Прузінеру вдалося виділити збудника й довести, що він є чистим білком-мутантом, здатним викликати спонгіоформну енцефалопатію, і назвав новий тип інфекційного агента пріон (prion, від англ. Proteinaceous infectious particle – білкова інформаційна частинка), або пріон-протеїн (PrP). Термін «пріон» підкреслює специфіку інфекційного агента, відмінного від вірусу, який крім білка має і нуклеїнову кислоту.

Протеїн-пріон є сіалоглікопротеїном з молекулярною масою 33-35 кДа, складається у людини приблизно із 254 амінокислот, включаючи 22-членний N-термінальний сигнальний пептид і кодується єдиним геном, розташованим у людини у 20 хромосомі. На сьогодні встановлено біля 20 різних мутацій гена PrP людини, які викликають різні пріонові захворювання.

Пріон PrP^C знайдений у всіх ссавців, входить до складу плазматичних мембран, зв'язаний із зовнішнім її моношаром гліколіпідним якорем і бере участь в ендоцитозі та катаболізмі клітин. Найвищий рівень концентрації PrP виявлено в нейронах.

Пріон-протеїни необхідні для нормальної синаптичної функції, беруть участь у міжклітинному впізнаванні та клітинній активації, здійснюють контроль за процесами старіння та ін. Клітинний пріон, ймовірно, необхідний для тривалого виживання нейронів, у тому числі й клітин Пуркін'є, для процесів катаболізму, підтримання іонного гомеостазу, в т.ч. підтримання Na⁺, K⁺, і Ca²⁺-градієнтів на мембранних системах. Виходячи з цього, актуальність теми дисертації М.В. Кушкевич не викликає сумнівів.

Ступінь обґрунтованості і достовірності положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна.

Свідченням достатньої обґрунтованості та достовірності отриманих у дисертації результатів та зроблених висновків є високий методичний рівень роботи і вдале поєднання сучасних методичних підходів широкого діапазону. У розділі «Матеріали і методи» описано використані методи диференційного центрифугування, Дот-блот- та Вестерн-блот аналізи, імуногістохімічні методи, визначення вмісту іонів калію, натрію і кальцію, методи біохімічної кінетики, методи визначення активності ферментів та статистичні.

Серед результатів слід відзначити найважливіші та ті, що мають пріоритетне значення. Досліджено локалізацію, загальний вміст і рівень молекулярних ізоформ PrP^C у довгастому мозку, мозочку, периферичних пріон-реплікувальних (селезінка, порожня кишка) та інших (печінка, нирки, м'язи) органах лабораторних щурів різного віку. Визначено активність та кінетичні показники Na⁺, K⁺- та Ca²⁺-АТФаз, а також вміст Na, K і Ca у тканинах цих органів. Встановлено кореляційну залежність між віковими змінами вмісту PrP^C й активності іонних транспортерів, вміст PrP^C та Na⁺, K⁺- та Ca²⁺-АТФаз, а також побудовано моделі, які відображають вікові зміни досліджуваних параметрів у пріон-реплікувальних тканинах.

Автор показала, що найвищі рівні експресії клітинного пріону встановлено у довгастому мозку (97 – 100 %), селезінці (92 – 98 %), порожній кишці (64 – 100 %) та мозочку (53 – 84 %). Імуногістохімічні дослідження клітинного пріону свідчать, що у довгастому мозку PrP^C розміщується у значній кількості в ядрі оливи та висхідному тракті, у корі мозочка – у нейронах молекулярного, зернистого шарів та у клітинах Пуркін'є. Саме тому, експресуючи значні кількості PrP^C, нейрони та клітини глії є основними мішенями під час розвитку патологічних змін. У них виникає вакуолізація, внаслідок чого рееструються дегенеративні, губчастоподібні зміни структури мозку. Водночас, проникаючи у мозочок, патологічний пріон уражає клітини Пуркін'є, у результаті чого порушується координація рухів.

Досліджуючи локалізацію клітинного пріона у печінці та нирках, автор показала, що у печінці клітинний пріон виявлено у гепатоцитах, а також синусоїдах, зокрема у клітинах Купфера. Залежно від віку тварин змінюється співвідношення молекулярних глікоформ клітинного пріона, тобто гліколізування впливає на здатність клітинного пріона трансформуватися у патогенну форму. За відсутності клітинного пріона або його дисфункції виникають електрофізіологічні та синаптичні патології нейронів, які супроводжуються порушеннями Ca-гомеостазу. Встановлено значне зростання вмісту кальцію у пріон-реплікувальних тканинах старих тварин, що робить нейрони вразливішими до несприятливих факторів, спричиняє передчасну загибель нервових клітин, зменшує їх пластичність.

Атором встановлено зниження активності АТФаз на 43 – 89 % у пріон-реплікувальних органах зі зростанням віку тварин, що, ймовірно, призводить до порушення електрохімічних градієнтів на плазматичній мембрані. На основі цього автор стверджує, що активність іонних транспортерів і вміст іонів натрію, калію та кальцію можна вважати маркерами спонтанного пріонного перетворення. Отримані результати розкривають особливості фізіологічних функцій пріон-протеїну і можуть

бути використані для вивчення етіології та патогенетичних механізмів пріонних захворювань.

Висновки роботи чітко сформульовані і логічно випливають з аналізу отриманих експериментальних даних. Наукові положення і результати дисертаційної роботи повністю викладені у 8 статтях у провідних вітчизняних та зарубіжних наукових часописах, апробовані на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях. Зміст автореферату повністю відповідає змісту дисертації.

Зауваження щодо змісту дисертації та загальний висновок.

Проведені Кушкевич М.В. експериментальні дослідження повністю відповідають меті дисертаційної роботи, а отримані дані дозволяють вирішити поставлені у роботі завдання. Разом з тим виникають деякі запитання, відповіді на які сприятимуть глибшому розумінню отриманих автором даних.

1. Називати роботу «Онтогенетичні зміни ...» є перебільшенням, оскільки автор досліджувала тварин лише 1-, 6- і 30-місячного віку, що належить лише до одного із щонайменше чотирьох етапів онтогенезу. Достатньо було б назвати «Вікові зміни ...».

2. Зауваження методичного характеру:

а) важко зрозуміти, чи можна виділити пріони, М.м. яких ~ 35 кДа, якщо гомогенат центрифугували 2 хв за 12000 об./хв.. Як правило, вказують тисячі g;

б) як зрозуміти «вміст пріону» в умовних одиницях? Доцільно було б дати тлумачення таким одиницям, тим більше, що вміст пріонів «визначали ... відносно вмісту тубуліну» (стор. 40), який повинен бути автору відомим в одиницях SI;

в) автор занадто скупо описує отримання мікросом: «зразки тканин гомогенізували ... , у результаті повторного центрифугування отримали мембранну фракцію тканин» (стор.41). У зв'язку з цим виникають

запитання: які тканини; які швидкості центрифугування в одиницях g; чи відрізняються умови виділення мікросом із різних тканин; які розміри мембранних везикул і орієнтація мембранних поверхонь?

3. Описуючи методи і результати кінетичних досліджень, автор, на думку опонента, занадто вільно відноситься до кінетичних параметрів. Це стосується, наприклад, «кількості реакції (стор. 43), «вміст іонів у порожній кишці» (стор. 88), при застосуванні одиниць $\frac{\text{мкмоль Фн}}{(\text{мг протеїну} \times \text{хв.})^{-1}}$ буде невідповідність графіків тим, які зображені на рис. 3.35, г і ін., а одиниця «мг⁻¹ протеїну» (стор. 92, 97) втрачає інформаційне навантаження.

4. Дискусійним є і висновок автора про те, що зниження K_M з віком приводить і до зниження v_0 АТФазної реакції, якщо автор користується рівняння Міхаеліса-Ментен: $v_0 = \frac{v_{\text{max}} \cdot [S]}{[S] + K_M}$.

5. Що ж до вірогідності даних, то чи доцільно звертати увагу на зміни (активності, вмісту), значення яких коливається в межах 0,8 – 2 %?

Вказані доброзичливі запитання не знижують високої оцінки дисертаційної роботи. Загальний її аналіз свідчить, що це самостійне і завершене наукове дослідження, у якому представлені переважно нові науково обґрунтовані дані, що в сукупності є суттєвим внеском в біохімію пріонів. Робота «Онтогенетичні зміни локалізації і вмісту клітинного пріона та його зв'язок з активністю АТФаз» відповідає чинним вимогам до кандидатських дисертацій, а її автор Кушкевич М.В. заслуговує наукового ступеня кандидата біологічних наук за спеціальністю 03.00.04 – біохімія.

Офіційний опонент

Завідувач науково-дослідним сектором "Мембранології і цитології" Київського національного університету імені Тараса Шевченка

д. б. н., професор
В.К. Рибальченко,
Заслужений діяч науки і техніки України

ПІДПИС ЗА
ВЧЕННИЙ СЕКТОР
КАРАУЛЬНА Н
17.01.2017

5